

Tereddut -6 / dowamy

Category: Edebi makalalar, Kitapcy
написано kitapcy | 24 января, 2025
Tereddut -6 / dowamy Tereddut

Dinsizligiň şeýle möwç almagynyň sebäbi nämedir?

Dinsizlik, netijesine seredeniňde, inkär etmek bolangoň, ýaýrap gitmesi, umuman köňül dünýäsini ýykmasy bilen baglanyşyklydyr. Elbetde, başga sebäpleriň hem bardygyn dan söz açylyp bilner.

Dinsizlik – düşünjede inkär, Allahy kabul etmezlik, ataeizm, hyýalyňda çäksiz erkinlik we bolyp bildigiçe aladasyz-gaýgysyz bolmak halaty, amal we hereketleriňde bolsa gadaganlyk diýlen zady bilmän, aklyňa gelenini edip ýaşamak ýagdaýydr.

Düşünjede dinsizlik nesilleri ahmal etmek, ylym we ylym ojaklarynyň hyýanatçylykly peýdalananmagy netijesinde gülläp ösüşi ýaly, has soňra gürrüni edilmekçi bolunýan hususlardan goldaw alyp, tiz ýaýramak we ýaýbaňlanmak bilendir.

Bir toplumyň içinde dinsizligiň ilkinji şinelän merkezi, gülläp ösen atmosferasy, nadanlygyň we kalpsyzlygyň atmosferasydyr. Kalby we ruhy iýimitlendirilmeýän köpçülükler iru-giç dinsizligiň penjesine düşerler we Hakdan kömek bolmasa ondan gutulmaklary mümkün däl ýalydyr...

Bir millet özünü emele getiren şahsyyetlere öwredilmegi we ynandyrylmagy zerur bolan zatlar ähmiýet berilmän öwredilmese we güýcli ynandyrylmasa olar bilimsizliginden we nadanlygyndan ýaňa čeňnege düşüp, ters täsirler arkaly öwredilen zady kabul etmäge taýýar hala gelýärler we netijede-de dinsizligiň gorpuna itilip goýberilýärler.

Dinsizlik owalbaşda ynanç esaslaryna garşıy biparh, ünssüz görner. İçinde biraz pikir we düşünje erkinligi bar ýaly görnen bu boluş, dinsizlige we inkäre goldaw berip biljek ýagdaý tapdygy derrew öser, şaha ýaýratmaga başlar. Inkäriň alga alar ýaly we ylmy sebäbi ýokdur. Käte bir owarramçylyk, käte gaflat, käte-de ýalňyş netijeleri çykarmak ony döredip

biler.

Biziň günlerimizde bu hususlaryň hemmesi bilen heläk bolan örän köp ynsan bardyr. Emma, bularyň arasynda ähmiýet derejesine görä iň ýokardaky orny aljaklarynyň täsiri, ýykgynçylygy has uly bolandoň, biz hem diňe olaryň üstünde durup geçmekçi bolýarys.

Şuny-da bada-bat aýdaýyn, bu ýerde dinsizligiň we inkäriň ýok edilmegi hem-de bu ugurda gerekli bolan hususlary orta goýmak ýagdaýynda däldigimiz üçin okyjy bizden tom-tom kitaplar arkaly beýan edilip bilinjek zady bizden iki sözde aýtmagymyzy islemeli däldir. Aslynda sorag-jogap çäginde örän agyr geljek beýle bir çuň meseläniň derňelmejegi-de düşnükli bolsa gerek. Galyberse-de, bu ugurda döredilen saýlama eserler barka, ýazyljak zatlar bolup bilse şolaryň gaýtalaması bolar.

Sowala dolanalyň. Biziň günlerimizde her biri bir ylahy hat bolan närseler we her biri gudrat galamyndan çykan hadysalar, başgaça aýtsak, tebigat we onuň kanunlary dinsizlikde «dub tokaýlygy» ýaly görkezilýär we nesiller onda azaşdyrylýar. Ýogsa günbatarda-gündogarda elli müň gezek ýazylyp çyzylşy ýaly tebigat kanunlary sazlaşykly işleyän bir mehanizme, ýokary hilli we bol önum öndürýän fabrika bolsa bu sazlaşyk we tertip, bu düzgünlilik we öndürijilik güýjüni ol nireden alypdyr? Bir şygyr ýaly şahyrana akyşy, bir mukam ýaly ruhlary oýaryjy tebigatyň bu ses we owazy özüne we töötänliklere bermegi mümkünmidir?

Tebigat oýlanylyşy ýaly, dörediji güýje eýe bolsa, onuň özüniň nädip dörändigini, bu güýji nireden ele salandygyny düşündirip bilerismi? Ýogsa, «özi özüni ýaratdy» diýjekmidiris! Bu ne gorkunç azaşdyrmak, nähili ynanylmajak ýalan!

Bu ýalan wakanyň özeni şudur: «Agaç agajy ýaratdy, dag dagy, älem älemi»... Beýle manysyz gepe «dogry» diýjegiň tapyljagyna ynanmak kyn we eger-de, tebigat diýlende doğrudan dogry «şerigat-y fitriýedäki» – ýaradylşa degişli kanunlar göz öňünde tutulýan bolsa, bu-da başga bir aldawdyr. Çünkü, köneleriň aýdyşy ýaly, kanun bir soň çykan zat. Soňradan dörän zatlar, närseler jöwheriň barlygy bilen bar we onuň bilen barlygyny dowam etdirer. Ýagny bir birleşmäniň, organizmiň

umumy düzümindäki ähli bölekleri bir ýerde göz öňüne getirmän, olara degişli kanunlary bir ýere jemlemek mümkün däldir. Başgaça aýtsak, kanunlar barlyklar bilen dowam edýändir. Şinelemegiň, ösüp kemala gelmegiň kanuny bir tohum we çigit bilen dartyş kanuny, massalar arasyndaky dürli baglanşyklar ýa-da meýdan bilen gaýymdyr. Bu mysallary köpeltmek mümkündür. Bu ýagdaýda barlyklara düşünmezden kanunlary bilmek we aýratynam o kanunlary barlyga ýer we esas saýmak, barypýatan hokgaçyllyk we dialektikadır.

Sebäpleriň barlyga esas bolmasy hem mundan pes geňlik däl. Dogrusy müňbir hikmet we inçelikleri özünde jemleýän bu älemi hiç bir ylmy gymmaty bolmadyk sebäpler we töötänlikler bilen düşündirmäge synanyşmak bolşundan beter gülkünç, gülkünç boldugyça-da ylymlaryň ýalanlaryny kesgitleme ýaly edilip garşıy goýlan samahyllamadır.

Mülleriň derňewleri sebäpleriň ýeterlik derejede däldigini we töötänlikleriň ejizdigini yylan edýärkä, ylymlar görüşipmişler we höküm çykaranmyşlar. «Sowet Soýuzynyň Himiýa instituty» Opariniň baştutanlygyndaky 22-ýyla çeken ylmy işi bilen himiýa ylmynyň kanunlarynyň we himiki reaksiýalaryň barlyga yşyk tutmakdan örän uzakdadygyny hem ýene ylym we ylym adamlary aýdýarlar.

Bu gün ýyllarça ylmy okuw jaýlarynda tejribe arkaly subut edilen bir hakykat ýaly okadylan «ewollusiýa we transformizm», täze ylmy açыslaryň we genetika degişli ösüşleriň garşysynda indi fantastik ylmy nazarýet halyna gelip, taryha ýük bolmakdan başga gymmaty, ylmylygy galmandyr. Gynandyrýan ýeri, bu esassyz we möwsümlük gerekmejek meseleler henizem asyl-asyl bolup duran, medeniýetsiz, daýançsyz we esassyz neslimiziň dinsizlige ýykgyn etmeklerine getiryär.

Bereket bersin, başga bir tarapdan munuň tersine, duýgy we düşünjelerimizdäki çökündileri aýyrjak, kalbymyzdaky we ruhumyzdaky ýaralarymyza melhem boljak eserler satuwa çykmaǵa başlady we indi bu gün tebigat we sebäpleri hakyky ýüzi bilen aýdyňlyga çykaran kitaplaryň gündogar we günbatar dillerinde ýazylanlarynyň ýüzlerçesine hemme ýerde duşmak mümkündür. Öz dünýämizde ýazylanlary ahlak pese gaçmasy hökmünde keseki

hasap etsegem «Näme üçin Allaha ynanýarys?» ýaly kitaplary dünýä okyjylaryna hödürlän ýüze ýakyn günbatarly galam, hiç bolmanda bular ýaly dertleri düşündirmelidirler.

Ylmyň şeýle aýdyňlyga gowuşmagyndan soň dinsizligiň ahlak pese gaçmasy, yzagalaklyk we pes düşünjelilik, biraz hem çaga rurhunda bolmakdygyny aýtsak öte geçdigimiz bolmaz. Näme edeli, ýaşlarymyz heniz özüne düşünmändigi, ruhy dünýäsinde bütewileşmändigi üçin ýokarda mysal getirenlerimiz ýaly käbir könelşen we fantastik düşünjelere ylmy hakykatdyr öydüp aldanmakdan doly halas bolan däldir.

Bu sebäpden häzirki günümüzde dogrusyny öwrenmäge we öwretmäge gönükmek her dürli borçly edilmeler we boýnuňa yüklenmeler bilen hasam kynlaşdyrylýar. Bu beýik wezipäniň görülmeyeýsi bolsa, jemgyýetde ýerini doludryp bolmajak ýitgileri orta çykardy we çykarýar. Belki-de ýyldan ýyla geçip gelýän hakyky horluklarymyzyň sebäbi-de budur. Biz aň we kalp birligine gösterlen, özüne çuňlaşan, öwretmek yşky bilen ýanyp tutaşan, munuň derdini çekýän ýol görkezijilerden mahrum bir topar betbagtlardyrys. Ýene umyt edeliň, dogryny öwredijiler, bu kökli we beşeri wezipäni üstlerine alarlar we bizi asyryň derdinden halas ederler.

Ine şol wagt nesiller düşünje we göz ýetirmede anyklyga gowşarlar, ýalňyş düşünjeleriň ýesiri bolmakdan agramdaşy (maýatnigi) ýaly bir saga, bir sola gidip gelip durmakdan we ýygy-ýygy üýtgäp durmakdan gutuljaklar we düşünjeleri giňäp dinsizlikden goranyp biljekler.

Netije hökmünde şulary aýtmak bolar: Düşünje taýdan nesliň dinsizligi, doly bilimsizlikden, nadanlykdan, deňeşdirip akyl ýetirmek ukyplarynyň göýdükliginden, kalbyň we ruhuň iýmitlendirilmeyänliginden gözbaşyny alýar. Çünkü ynsan oňat bilýänlerini, aýratyn-da buýsanjy hem bar bolsa, söyer, bilmediklerine garşy bolsa duşman bolar, iň pesinden habarsyz galar.

Indi başymyzy galdyryp tekjelerde goýulan kitaplar bilen bize düşündirilen pikirlere we tanadylan şahsyyetlere bakalyň. Sonda köçede ulalan çaganyň «apaçi» keşbine girişini, näme

üçin özünü «Zorra» meňzededenini we nädip «Don Žuan» bolşuny aňlap bileris. Gürrüňini berýän zatlarym hakykata ýsyk tutan bir-i ki mysaldyr. Siz bu ýkykyjy zatlaryň üstüne içtymagy we ykdysady häsiýetde bolanlaryny hem goşsaňyz endamlaryňzy tikenekletjek ýene bir topar zat bilen garşylaşyp bilersiňiz.

Düýnden bu güne ynsan özüne gowy diýlip tanadylany söýüp şonuň yzyna düşdi. Tanap bilmediklerini bolsa keseki hasaplap, ola bilen gyzyklanmady. Indi biziň paýymyza onuň azgynlaşan ruhunyň garşysyna nämeleri goýup biljekdigimiziň pikirini edip, mundan soň bolsa ony boş goýmazlyk we aýdyňlyk ýolunu oňa görkezmek düşyär.

Nesliň dinsizlige ýykgy etmeginde we inkäriň ýaýramagynda ikinji möhüm zat ýaşlyk ýelginidir. Olaryň çäksiz erkinlik arzuwlary, köšeşmäni bilmeýän men-menlikleri we göterim köňülleriniň deňagramsyzlygynyň ýuze çykmasy hökmünde dinsizligi kabul etmekleridir. Bu biweç köňüller «öňünden bir çümmük lezzet aljak bolup, soňundan görkeziljek bir batman jebire kaýyl bolýarlar», gözgyny akybetlerine taýýarlanmak ýolunda şeýtanyň hödürleýän gury keýplerine we lezzetlerine girewe girip, özlerini oda urýan kebelekler ýaly uçup-uçup dinsizlige düşyärler.

Bilimsizlik, nadanlyk, kalp we ruh açlygy ýaly hususlar köpeldigiçe, madda ruhy göteriji duýgulara üstün gelýär we Faustyň tejribesizliginiň netijesinde Mefistofele aldanyşy ýaly betbagt ýaşlar hem özlerini şeýtana aldatdyrýarlar. Hawa, ruhlar ölüp, kalplar pakyr galyp, akyllar çöllesip dinsizlige bialaç boýun bolupdyrlar. Ynanç ygtykat, jogapkärçilik duýgusy, arassa kalb, ruhuň terbiýelemek we pæklenmek bolsa ýaşlygyň aman galmagynyň iň beýik ygtybarly ýoludyr. Ýogsa şeýtanyň we nebsiniň alyna giden jemgyýet samahyllamadan samahyllama düşüp, durman mährabynty we kyblasyny üýtgeder we çem gelen pelsepäni bir halasgär ýaly çapak çarpyp garşylajaklar we hossaryna duşan ýaly gujagyna doljaklar.

Irden turup nigilizme alkyş aýtjak, öylä golaý marksist-leninçilere salama durjaklar, ikindä ýakyn ekspansisizme girew goýjak, belki-de agşam garaňkysynda Gitleriň aýdymalaryny

aýtjaklar. Emma, hiç we hiç öz ruhy köküne, uly millet agajyna, onuň asyrlyk miwelerine, taryhyna we medeniýetine dönüp bakmazlar.

Düşünje dünýäsi zaýalanan nesliň howaýy höwesinden gutulmasy, aň-düşünjede istykamete ýüzlenmegi örän müşgil, belki-de mümkünem däldir.

Şonuň üçin neslimize bu güne çenli barlygymyzyň dowamaty bolan esaslardan düzülen bir terminologiyanyň öwredilmegi we pikir dünýäsinde düzgünli, dogry düşünjä ýetmegi zerurdyr. Ýogsa bu maýmyn işdämenlik bilen:

«Bu duýgusyz halda bu jemgyyet ýaşar diýilse örän ýalňyş, Bir millet görkeziň ruhy kökleri gurap, diri galmyş».

M.A.

Dinsizlige ýene bir bat berýän zat hem ähli zadyň mubah görülmegi, ýagny halal-haram diýip çäk goýulman «eden-etdilikde» ýaşamak we bar bolan her zatdan peýda gözlemek düşünjesidir. Dünýä nygmatlarynyň ählisinden lezzet almak pelsepesine daýanýan bu düşünje biziň günlerimizde özbaşyna düzgünleşdirilip, bir pelsepe mekdebi halyna getirilipdir. Biziň nesillerimiz ilkinji gezek «libido» bilen sarsdyrylan we yralanan haýa-şerim duýgymyz J.P. Sartre, A. Jamus bilen weýran edildi we harabaçylyga döndürilipdir.

Ynsany ynsanlygyndan utandyran we has köp zibilhaha meňzeýän bu «ruh pesligi» pelselesi «nesillere ynsanyň hakyky ýüzüni açyp görkezen» bir düşünje sistemasy diýlip atlandyryldy we hödür edildi. Ilki bilen tutuş Ýewropanyň ýaşlary has soňra bolsa öýkünjeň dünýä gipnoz edilen ýaly bu akyma tarap eňdi. Ynsanlyk onda kommunizm bilen göýdüklesen menlik agajynyň täzeden möwjäp ösjegini we öz-özüne erişjegini zandyna guýýardy. Arman, ol ýene-de, ah ýene-de aldadylandygyny parh etmeýärdi.

Ine, Yaradany ykrar etmek ynanjy haramlar we mubahlar ynanjyna öwrülýär, şeýle derejede aslyny ýitiren we göýdüklesen nesliň, her zatdan lezzet almak pelsepesine ters gelýändigi üçin olar özünü diniň däl-de dinsizligiň gujagyna atdy we onda Hasan Sabbahyň ýalançy jennetlerini gözlemäge durdy.

Geljegiň öndengörüji baştutanlary we dolandyryjylary, mürşit we mugallymlary dinsizligiň öňüni alar diýen umyt bilen ýokardaky hususlary beýan etdik. Ýogsa ne-hä sergezdanlygyň, bihepbeliğiň sebäpleri bulardan ybarattdyr, ne-de muňa çäre hökmünde öňe sürlenler bu aýdylanlar bilen çäklenýär.

Başlanýan täze döwürde milletimiziň özüne dolanmgyny we özünü tanamagyny dileg edýärin!.. Edebi makalalar